

Витоки історії: точка зору

І ШПАНІВ БУВ КОЛИСЬ МІСТЕЧКОМ, ФОРТЕЧНІ МУРИ І ПАЛАЦИ МАВ

Так сталося, що ми отримали у спадок скалічену історію. Десятиліттями книги, газети, наукові праці відбирали у нас наших предків, наші здобутки, наші досягнення і навіть наші втрати. Переписати кілька абзаців, змінити дати — просто. Але змінити минуле, відібрати пам'ять про нього — неможливо! Зараз ми знову відкриваємо для себе свою країну, свої міста і села, свої родини. Скільки таємниць вони приховують! Скільки нових, несподіваних сторінок незаслужено забуто нами! Ми можемо прожити все життя і нічого не знати про місце, де живемо...

Блукаючи вулицями Луцька, Острога, Львова, ніхто не здивується, почувши, що саме тут творилась історія нашого краю. Численні пам'ятки архітектури, живопису, друкарства (ці німі свідки колишньої величі) красномовно розповідають історію без жодних слів. І ми захоплено дослухаємося до них, вражені їх красою та величчю. Ми вдивляємось у портрети Богдана Хмельницького, Костянтина Острозького, Івана Федорова, намагаючись відшукати схожість з нами. Ми ганяємось за сумнівними сенсаціями, послушливо пропонованими жовтою пресою, не замислюючись над тим, що варто просто зупинитись і озирнутись навколо себе. Ми не хочемо применшувати ваги загальноприйнятих осередків нашої історії та культури, ні. Просто хочемо запропонувати вам подивитися на все з іншого боку.

...Неподалік від Рівного розташовувалося невелике село Шпанів.

На перший погляд воно нічим не відрізняється від сотень інших сіл: мальовнича місцевість, працювати люди, розбиті дороги... Проте є у Шпанова те, що робить його неповторним — своя історія.

Вперше згадку про Шпанів знаходимо в акті 1562 року, де вказується, що «...містечко Шпанів з замком не входить до Рівненського ключа». Акт 1570 року підтверджує право власності на містечко Шпанів за Федором Чапличем, який «платить в казну податок від 30 «димів». Саме Чапличам, рід яких бере свій початок від Андрія Чаплі ще з середини XV століття, завдячує тогочасне містечко своєю славою, про яку, на жаль, нині зовсім забули. З часом від назви цього маєтку представники роду починають іменуватися Чапличами-Шпанівськими.

Чапличі володіли великими маєтностями. За даними подимного тарифу 1629 року, їм належали 24 поселення. З них у межах сучасного Рівненського району: Понебель, Карпилівка, Шпанів, Плоска, Метків, Олексин, Русвиль, Зозів, Шпаків, Милостів,

Шубків, Підлісці. Це — далеко не весь перелік земель, якими володіла родина, що її за стилем поведінки та способом життя цілком можна вважати магнатською. До 1583 року Чапличам належали й Тайкури, але після одруження Теодори Шпанівської з Юрієм Вишневецьким вони у складі посагу відійшли цьому могутньому роду.

На жаль, у 30-х роках XVII століття Чапличі залишають Шпанів — своє родове гніздо, яке впродовж років слугувало резиденцією не одному поколінню. У той час у навколишніх лісах діяв каральний загін, якому приписують розорення Шпанівського замку, після чого він надовго втрачає свою велич. Тепер про його існування нагадує лише невисокий пагорб, укритий молодими деревами, і мало кому спаде на думку, що вони переплетінням своїх коренів шороку руйнують сховані від людського ока підземелля стародавнього замку — єдине, що від нього залишилось.

Рід Чапличів переніс свою резиденцію до Киселина (сучасний Локачівський район Волинської області) і саме там було збудовано академію, яку пізніше стали називати Киселинською.

Один з найяскравіших представників цього роду — Юрій Федорович Чаплич-Шпанівський. Це була розумна людина, впливовий покровитель реформаційних ідей у вигляді соціанства (протестантського руху). На своєму дворі він, розуміючи роль освіти у формуванні національної ідеї, відкриває в 1614 році школу, яка за своїм статусом виконувала роль середнього навчального закладу і користувалась великою популярністю.

Її першим ректором був Євстафій Кисіль, знавець мов, перекладач. Завдяки йому школа, готуючи проповідників для соціанських общин, функціонувала на рівні найвищих досягнень європейської педагогіки. З професорських кафедр лунали ідеї свободи поглядів і віросповідань. Після закриття в 1638 році академії в Кракові (Польща) частина її викладачів приїжджає до Киселина. Школа трансформується в академію — навчальний заклад вищого типу з філіалом у Береську (сусіднє село), маєтку Мартина Чаплича-Шпанівського, брата Юрія Федоровича. В академії були задіяні потужні наукові сили: ректори і, одночасно, викладачі, вчені: Петро Стегман, Людвік Голайзен, Теодор Симонід. Соціанська педагогіка вигідно відрізнялась від педагогіки інших шкіл: на перший план висувались науки, вивчалися також етика та політика.

Освітня й наукова діяльність академії у Киселині зустрічала шалений опір католиків, про що свідчать позови до суду на покровителя школи Юрія Федоровича Чаплича-Шпанівського, одного з

вчителів — Матвія Твердохліба. Видавалось кілька декретів Люблінського трибуналу. Згідно з одним з них (1644р.) академія мусила припинити свою діяльність.

Існує версія, що Киселинська академія проіснувала до 1658-1660 років, коли останні з соціанів були вигнані з Речі Посполитої. Після закриття академії двір Чапличів-Шпанівських поступово занепадає. Однак слід пам'ятати, що свого часу він відіграв помітну роль у формуванні культурного життя та філософської думки на Волині.

На початку XVII ст. Шпанів і так званий шпановський фольварок опиняються у власності посесора Ігнатія Стецького, чий рід володів цими землями аж до початку XIX століття.

Свою колишню велич Шпанів знову повертає при Радзівілах. Хелена Радзівілова (княжна Віленська) зуміла перетворити занедбані маєток з напівзруйнованим замком у прекрасний палац. У сорокових роках XIX ст. вона повністю перепланує ландшафт Шпанова: осушує болота, очищує ставки, закладає сади й парки.

Змінилось і саме містечко. На кінець XIX ст. у ньому вже налічувалося 75 дворів, 887 жителів, з яких 113 сповідували католицизм; тут були власний млин, школа, крамниця. У 1855 році на кошті князя Радзівіла (із казни князя положено 298 руб.) була збудована кам'яна церква Святої Великомучениці Варвари, за якою рахувався фруктовий сад та 47 десятин землі. Раніше, у 1733-35 роках, було збудовано костел Святих Петра і Павла. За переказами, костел сотні років слугував усипальницею князів Радзівілів, але за радянських часів храм було перетворено на склад, хрест, що увінчував його, скинуто додолу, а останки людей, які стільки зробили для села, викинуто з крипт просто на вулицю. Нині силами громади УАПЦ КП с. Шпанів колишній костел перебудовано у церкву Святих Петра і Павла і тут проводяться богослужіння.

Відрадно бачити відродження святині, адже це не просто відбудовано храм, це відбудовано частинку нашої з вами духовності. І так хочеться вірити, що це — лише перший крок, що дійде черга й до маєтку Чапличів-Радзівілів, який нині у жалюгідному стані. Сесією Шпанівської сільської ради палачовому комплексу, церкві Святих Петра і Павла, церкві Святої Великомучениці Варвари надано статус пам'яток історії та архітектури місцевого значення. Та, на жаль, цього недостатньо. Після десятиліть руйнувань і жорстокого ставлення байдужого до української історії радянського режиму вони потребують реставрації. Хочеться сподіватися, що серед нас знайдуться власні чапличирадзівіли, які зможуть знову відродити славу і велич древнього Шпанова. Звичайно, ми можемо засуджувати радянську владу за її вчинки, проте де гарантія того, що наші нащадки не засуджуватимуть і нас за нашу бездіяльність?

Людмила ЯСЬКЕВИЧ,
Руслан ЯСЬКЕВИЧ